

Cultuuronderwijs als leerschool voor ‘vreedzaam vechten’

‘Cultuuronderwijs kan goed bijdragen aan gelijke kansen voor alle leerlingen.’ Dat zegt professor Barend van Heusden (Rijksuniversiteit Groningen) in een duolezing met doctor Emiel Heijnen (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten). Volgens Heijnen zou cultuuronderwijs voor leerlingen een arena moeten zijn om ‘vreedzaam te leren vechten’. Beide wetenschappers deden hun uitspraken voor een zaal met ongeveer honderd deelnemers uit het Rotterdamse culturele en onderwijsveld.

Door: Jon Marée

De Haaienzaal van het Oceanium in Diergaarde Blijdorp was op 8 maart het decor van de door KCR in het kader van de Maand van Cultuuronderwijs 2018 georganiseerde duolezing. Het evenement was onderdeel van een vierdaagse over de impact die cultuuronderwijs kan hebben op leerlingen en scholen. Volgens Anne Marie Backes, directeur van KCR, ‘een mooie gelegenheid om samen op te denken en ideeën uit te wisselen over de mogelijkheden die cultuuronderwijs biedt voor gelijke kansen voor alle leerlingen’.

Culturele canon

Professor cultuurfilosofie Barend van Heusden neemt het gehoor allereerst een stukje mee terug in de geschiedenis van het cultuuronderwijs. Naar de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen cultuuronderwijs nog diende voor het overdragen van waarden, plus het aanleren van ambachtelijke vaardigheden. Er bestond in die tijd een onomstreden culturele canon, die de waarden en normen van de dominante sociale klasse weerspiegelde.

Met de democratisering en emancipatie van sociale groeperingen in de daarop volgende decennia verdween die eensgezindheid over waarden en normen. De vraag ontstond: wat is cultuur nu eigenlijk? Voor het cultuuronderwijs betekende dit dat de aandacht verschoof naar de ervaring en ontwikkeling van de leerling. Volgens professor van Heusden zijn de gevolgen hiervan ‘desastreus’. Omdat in cultuuronderwijs enkel nog het enthousiasme van docenten en het praktische nut van de verschillende vakken van betekenis waren, raakte het vak uitgehold. ‘Het verloor zijn intellectuele aantrekkingskracht’, aldus Van Heusden, die vindt dat het schoolprofiel Cultuur en Maatschappij te ver is weggezakt.

Omgaan met herinneringen

Waar zou het in cultuuronderwijs dan wel over moeten gaan? Er vanuit gaande dat cultuur geen product is, maar een vorm van gedrag, dat vooral wordt bepaald door de manier waarop we omgaan met onze herinneringen. Volgens Van Heusden begint cultuur altijd met ‘de ervaring van een verschil tussen onze herinnering en de werkelijkheid’. Met andere woorden: wanneer de dingen anders zijn dan wat wij uit ons geheugen kennen. Als mens zijn we in principe vrij in hoe we met die discrepantie omgaan. Deze vrijheid is de basis van onze creativiteit en onze cultuur. Over onze persoonlijke vrijheid

om de werkelijkheid vorm en betekenis te geven, zou cultuuronderwijs volgens Van Heusden moeten gaan.

Zijn collega, lector Kunsteducatie Emiel Heijnen, borduurt in feite op deze insteek voort. Volgens hem heeft onze samenleving meer dan ooit behoefte aan de kunst van het 'vreedzaam vechten'. Daarmee bedoelt hij het volgens de regels van de kunst met elkaar oneens zijn. Dit in de vorm van discussie en debat, van het strijden voor ideeën, maar dan wel binnen de grenzen van wat wettelijk is toegestaan. Uit onderzoek blijkt dat Nederlandse jongeren, in vergelijking tot andere Europese jongeren, weinig interesse hebben in politiek en ook weinig deelnemen aan maatschappelijke activiteiten.

Randen van het toelaatbare

Kunst is volgens Heijnen het domein waar je bij uitstek dingen ervaart die niet stroken met wat je normaal gesproken tegenkomt. Kunst mag verwarren en tegen de randen van het toelaatbare aan schuren. Hierin sluit hij aan bij Van Heusdens notie van de discrepantie tussen herinnering en waarneming. Kunst kan stof tot nadenken bieden, en voeding geven aan bewondering of irritatie. Als leerlingen in de lessen op school hierover met woorden, beelden, of muziek in gesprek gaan, is dat een oefening in sociaal, democratisch en moreel bewustzijn.

Voor Heijnen is het niet wenselijk dat kunstonderwijs erom draait de 'eigenheid' van leerlingen te versterken. In een tijd van sociale en maatschappelijke 'uitslaande branden', moeten we kinderen en jongeren niet opsluiten in hun eigenheid, maar hun wereld juist helpen vergroten, zegt hij. Daarom is het nodig om kunst het klaslokaal binnen te halen die de actualiteit en maatschappelijke context weerspiegelt. Van leerkrachten en docenten vraagt deze insteek disciplineoverstijgend denken, omdat koppelingen met andere leerdomeinen voor de hand liggen. En het vraagt lef, want met die maatschappelijke context kunnen gemakkelijk allerlei 'ongewenste' opvattingen en ideeën meeliften.

Actuele context

Net als bij Van Heusden is ook bij Heijnen het product van de kunst- en cultuurlessen niet het belangrijkste. Het gaat er zagezegd niet om dat leerlingen iets 'moois' maken. De gewenste actuele context komt de klas nu eenmaal niet binnen als de leerkracht of docent halt houdt bij het aanleren van technieken in tekenen, muziek of acteren. Heijnen vindt het zelfs een veel gemaakte fout dat er wordt begonnen met het aanleren van technieken en materialen. Het zal veel leerlingen ook niet gemakkelijk aan de kunstvakken binden.

Veelzeggend is daarbij het voorbeeld dat hij aanhaalt van een leerlinge die voor het eerst basgitaar leert spelen en een docent die geen technieken aanbiedt, maar vraagt welk nummer ze ten gehore wil brengen. Ze leert uiteindelijk maar twee akkoorden, die ze slechts met twee vingers kan spelen. Maar belangrijk is dat de docent haar ook voordoet hoe ze er tijdens de uitvoering *cool* bij kan staan. Zo heeft de betrokken leerling plezier in muziek maken en is het volgens Heijnen het meest waarschijnlijk dat ze interesse in muziek behoudt en er mogelijk ook mee verder zal gaan.

Omgaan met vrijheid

Terug naar Van Heusden. Hij benoemt vier redenen waarom cultuuronderwijs, dat behalve de kunstvakken ook erfgoed en mediavaardigheden omvat, kan bijdragen aan gelijke kansen. Cultuuronderwijs kan de gedeelde waarden die in onze samenleving nog altijd bestaan aan iedereen overdragen. Met cultuuronderwijs leren leerlingen de nodige vaardigheden die hun culturele zelfbewustzijn en identiteit helpen vormen. Bovendien leren ze om te gaan met vrijheid. Daarnaast pleit Van Heusden ervoor dat cultuuronderwijs meer aandacht besteedt aan het overdragen van kennis over cultuur: wat is cultuur? Uit welke bouwstenen bestaat cultuur?

Die nadruk op kennis moet in het licht worden gezien van Van Heusdens notie over ons geheugen. Hoe beter dit gevuld is, hoe meer alternatieven we in onze persoonlijke *database* hebben. En hoe gemakkelijker we kunnen omgaan met informatie en situaties die we van huis uit niet meegekregen hebben. Bovendien zal het vak cultuuronderwijs, met meer nadruk op kennis, winnen aan intellectuele aantrekkingskracht, waarop het volgens van Heusden zoveel heeft ingeboet.

Na afloop van de duolezing toont KCR-directeur Anne Marie Backes zich tevreden. 'Het verhaal van beide heren geeft prachtige handvatten om onze kijk op cultuuronderwijs te herijken. Het hoort er nu eenmaal bij en sommige kinderen hebben er talent voor, zo werd er voorheen vaak naar cultuuronderwijs gekeken. Nu zien we dat niet het werkje van de kinderen aan de muur van het schoollokaal, maar het onderwerp van de cultuurles heel goed het uitgangspunt kan zijn. Cultuuronderwijs helpt leerlingen naar meer vrijheid en cultureel zelfbewustzijn, en draagt bij aan de gelijkheid van kansen, dat is toch iets om enthousiast van te worden? Bovendien geven de lezingen aanknopingspunten om cultuuronderwijs verder te verdiepen en nog beter te verankeren in het curriculum van de school.'